

matra iščeznuće slike u današnjem svijetu i dramatičan obrat iz estetike umjetničkog djela ka estetiци događaja, čime ponavlja trendovske teze kako je mjesto događaja nove slikovnosti svijeta postalo simulacrum, čime predstavlja radikalnan rez s dotadašnjom tradicijom.

Zaključno govoreći, zbornik *Zagonetka umjetnosti* samu umjetnost ne ostavlja zagonetnom: tekstovi u njemu sabrani jednoznačni su u tezi kako je umjetnost mnogo više od proizvodnje »estetskih objekata« ili estetiziranja takozvanog »svijeta života«. Filozofska refleksija o umjetnosti nadilazi pomodne interpretacije. Svjesna činjenice da nije u stanju rekonstruirati djela koja su izgubila svoj navlastiti povijesni svijet, ona se trudi da u taj svijet barem pronikne i sudjeluje u njegovu događanju. Upravo zbog toga, ovaj zbornik zavrijeđuje pozornost čitanja i sudjelovanja u mogućem dijalogu o ontološkom statusu umjetnosti danas.

Tonči Valentić

Robert Josef Kozljanić

Ernesto Grassi – Leben und Denken

Wilhelm Fink Verlag, München
2003.

O stotoj obljetnici rođenja jednoga od najzanimljivijih mislilaca 20. stoljeća, Ernesta Grassija (1902.-1991.), dugogodišnjeg profesora na Institutu za filozofiju i duhovnu povijest humanizma Sveučilišta u Münchenu (a valja reći i jednog od češćih gostujućih profesora na Filozofskom fakultetu u Zagrebu), objavio je njegov suradnik Robert Josef Kozljanić monografiju posvećenu životu i djelu toga višestruko značajnog filozofa. Na nepunih 119 stranica autor sintetički prezentira sve najvažnije aspekte Grassijeva djela.

Grassijevom je smrću, tvrdi autor u prvoj rečenici knjige, umro jedan od posljednjih velikih mislilaca 20. stoljeća, a tvrdnju o Grassijevoj veličini obrazlaže njegovom sposobnošću i odvažnošću »velikoga« mišljenja, osjećanja i posredovanja. Ostaje nejasno što bi to *veliko* zapravo trebalo značiti; no, knjiga, promatra li se u cjelini, predstavlja (većim dijelom implicitan, tek ponekad i izričit) pokušaj razjašnjenja ovoga nimalo jasnog termina.

Nakon uvodnog poglavlja, u kojemu Kozljanić na temelju Grassijeva samoprikazivanja rekonstruira životopis talijanskog filozofa koji je veći dio svojega života proveo u Njemačkoj (od posljediplomskih studija kod Schelera, N. Hartmanna, Jaspersa i Heideggera, preko gostujućih profesura u Freiburgu i Berlinu, pa do stalne profesure u Münchenu), posvetivši pritom osobitu pozornost Grassijevoj prepisci s Gajom Petrovićem, slijede poglavlja posvećena Grassijevoj filozofiji: »Nagovor izvornoga: Grassijeva živa filozofija«; »Putovanje bez dolaska: Grassijev filozofijski život«; »Humanizam: umjetnički, filozofijski, egzistencijalan ili bitak misleći? Grassi i Heidegger«; te zaključno poglavlje »Grassi: filozof egzistencije, humanist, filozof života?«.

Taj, središnji dio svoje knjige autor započinje propitivanjem okvirnih uvjeta interpretacije Grassijeve filozofije. Mora se, smatra on, početi od Grassijeva razumijevanja humanističke tradicije, u kojoj razumjeti riječ znači razviti samu ljudsku bit, budući da je riječ u toj tradiciji čovjekov odredbeni moment. Bilo da se radi o riječi u filozofijskom, bilo u pjesničko-stvaralačkom, bilo pak u politički-djelatnom iskazu, u njoj se uvijek izražava ono izvorno, bitak sam. Isključivo se u procesualnom interpretacijskom pristupu može dospjeti do dubljeg razumijevanja Grassijeva filozofiranja, koje je obilježeno i time da ključni termini (poput nagovora izvornosti, prazbiljnosti, predzbiljnosti, objektivnoga, objektivne transcendencije, praprirode, praživota, itd.) nisu fiksirani, već stalno dobivaju nova značenja. Stoga se ti pomaci značenja ne mogu uzimati u strogo logičkom smislu, nego se moraju tumačiti na razini metafore. Upravo je stoga pojam *metapherein*, koji se odnosi na upućujući govor i mišljenje, postao središnjim pojmom Grassijeve kasne filozofije (posljednjih dvadesetak godina njegova stvaralaštva obilježeno je središnjošću tog pojma). Taj primat metafore za Kozljanića implicira nužnost kontekstualnog tumačenja značenja svakog od Grassijevih termina. Samo je tako moguće primjereno zahvaćanje te rapsodično-situativne terminologije i njezina kompatibilnost s drugim filozofijskim diskursima.

Drugi je ključan Grassijev pojam *légein*, koji proizlazi iz Grassijeva sučeljavanja s Heideggerom. Odatle izveden logos zadobiva u Grassijevoj filozofiji bitno procesualno značenje, odnosi se na proces, čin kojim čovjek dopijeva do onoga izvornog. Upravo u svrhu naglašavanja procesualnog karaktera toga ljudskog prisvajanja izvornosti, Grassi daje

prednost glagolskoj formi u odnosu na uvriježenu imenicu *logos*. Kozljanič upozorava da je u takvom poimanju *logosa* na djelu kritika Heideggerove idealističko-aktualističke interpretacije. Pored temeljne odredbe pojma *légein*, Grassi daje i specijalne odredbe, pa se tako *légein* javlja kao čin tumačenja (hermeneutički *légein*), kao oznaka za iskustvo svijeta života i za prirodoznanstveno iskustvo, te kao mitski *légein* i *empereia-légein* svakodnevnoga.

No, prvi je stupanj i primarna odredba toga *légein* i dalje mašta. Ta se odredba temelji i na činjenici da filozofijski, umjetnički i politički *légein* proizlaze iz religijsko-pjesničkog tumačenja svijeta, ali ponajprije na bitnom značenju Grassijeva pojma mašte kao sposobnosti uspostavljanja onih okvira unutar kojih pojedinačni predmeti, ljudska postignuća i ustanove zadobivaju svoj smisao. Time se mašta i *légein* otkrivaju kao istoznačnice. Na temelju rekonstrukcije filozofijskog značenja Grassijevih putopisa, Kozljanič će precizirati konzekvencije spomenutoga primata mašte, koje se prvenstveno očituju u poimanju filozofije kao ljubavi spram stvaralačko-metaforičkog svijeta. Na taj se način filozofija naposljetku preobražava u umjetnost. Grassi je, smatra Kozljanič, u svojim zadnjim djelima, posebice u *Moći mašte*, započeo s ozbiljavanjem onoga što je Heidegger od filozofije i mišljenja zahtijevao, naime da se oni u svrhu svojega oslobađanja od zaborava bitka moraju preobrnuti u umjetnost. Pritom ne treba, ističe autor, zaboraviti niti odgovarajuće Hegelove odredbe.

Heideggerovo se odbacivanje humanizma kao isuviše površna pristupa bitku čovjeka zapravo odnosi na Grassija, sugerira autor, da bi se pozorno usredotočio na pitanje o karakteru Grassijeva humanizma. Grassi je bio svjestan da je u renesansnom humanizmu doista prisutno šablonsko i površno shvaćanje čovjeka. No, u »ficinovskim« ili »mirandolinskim«, površnošću obilježenim (»platonizirajućim«) očitovanjima humanizma nije sadržano ono što bi Grassi iz humanističke tradicije htio izvući iz zaborava i rehabilitirati. U toj tradiciji (što seže od Dantea pa do, primjerice, Leonarda da Vincija) nje ga zanima retoričko-pjesničko, životnopraktično, egzistencijalno i na filozofiju života usmjereno stvaralaštvo, koje se objedinjuje oznakom *neplatonizirajućeg humanizma*. Kozljanič je uvjeren da je Heideggerova kritika humanizma predstavljala odlučujući poticaj za Grassijevo ponovno otkrivanje ove (nipošto marginalne) dimenzije humanističke baštine. Bitnim obilježjem Grassijeve recepcije

humanizma on drži usmjerenost na egzistencijalnu filozofiju. U tom je smislu moguća i komparacija Grassijeve teorije besvjetovnosti s Heideggerovom »teorijom tjeskobe«; u oba se slučaja radi o koncepcijama čiji kontekst sačinjava egzistencijalno iskustvo izvornoga. Doduše, Grassijevo se filozofiranje (kao, uostalom, ni Heideggerovo) ne smije označiti kao egzistencijalna filozofija u strogom smislu riječi, budući da svojom tematskom i metodskom mnogolikošću bitno nadmašuje uske okvire egzistencijalne filozofije.

Kozljanič veliku pozornost posvećuje Grassijevu produbljanju Heideggerovih tema iskustva tjeskobe, Ničega i bitka. U tom su pogledu relevantni pokušaji Grassijeva zahvaćanja dezorijentacije, gubitka puta ili iščezavanja značenja u kontekstu egzistencijalne izvornosti. Za razliku od Heideggera, za kojega se ono Ništa otkriva tek u tjeskobi, Grassiju se Ništa objavljuje i u dosadi. Prednost je Grassijeva pristupa u tomu što se njime otklanja prigovor na račun tjeskobe kao privilegiranog ozračja objavljivanja bitka.

Pokušavajući zaključno odrediti karakter Grassijeva filozofiranja, autor uvjerljivo opovrgava opravdanost definiranja Grassija kao filozofa egzistencije ili kao humanista, da bi afirmirao odredbu Grassijeve filozofije kao životne znanosti, žive filozofije, odnosno filozofije života. No, Grassi nije radikalno filozof života u smislu jednog Schopenhauera, Nietzschea, Bergsona ili Diltheya, i to prije svega zato što on filozofiju smješta u cjelinu života, u kojoj se ista uspostavlja kao odgovor na jednu prinudu ili potrebitost. U svakome slučaju, naglašuje autor, Grassijevu se filozofiju ne može označiti kao oblik sinkretizma. Riječ je o jednoj eminentno sistematskoj filozofiji – sistematskoj utoliko što sustavno iznova otkriva zanemarenu, životu blisku metaforičko-retoričku misaonu tradiciju Zapada. Ostaje ipak otvorenim pitanje, je li sustavnost pristupa otkrivanju neke potisnute i zaboravljene tradicije, koliko god ova važna bila, dovoljan razlog za tvrdnju da je u danom slučaju riječ o sistematskoj filozofiji? No, nema sumnje da je Kozljaničev pristup sintetičkoj rekonstrukciji i valorizaciji Grassijeva opusa jednoznačno sustavan, a ta sustavnost rezultira jednom preglednom i svake površnosti lišenom monografijom – djelom koje, bez daljnega, obogaćuje mjerodavnu literaturu o Ernestu Grassiju, značajnom misliocu 20. stoljeća.

Lino Veljak